De Brouwerij

H. Polderman
Eendrachtlaan 21, 3621 DD Breukelen

De huidige Brouwerij

Wie in de oude dorpskern van Breukelen in de Dannestraat een zijstraatje tegenkomt met de naam "Brouwerij" zal de conclusie trekken dat hier een brouwerij staat of heeft gestaan. Het is al gauw duidelijk dat die brouwerij er nu niet meer staat. Maar hoe zag één en ander er dan vroeger uit en over welke tijd spreken we ?

De houten barak aan de rechterzijde en de van moderne steen opgetrokken brandweerkazerne hebben niets met een brouwerij te maken. Dat geldt duidelijk ook voor de garages en de werkplaatsen aan de linker- (= noord) zijde. Wat er dan nog overblijft zijn enige oude huizen aan de noordzijde, bij de hoek van de Dannestraat, die weliswaar sterk gerestaureerd zijn, maar toch nog hun ouderdom, welke wel zal teruggaan tot de 17de eeuw, verraden. Het zijn duidelijk altijd woonhuizen geweest, geen brouwerij.

Het wordt anders met de rij pakhuizen, die verderop in het straatje staan en die ook een historisch beeld oproepen. Het eerste pakhuis draagt in een gevelsteen een jaartal: 1890. Dat laat aan duidelijkheid niets te wensen over. Het gebouw doet thans dienst als kerkgebouw van de Gereformeerde Gemeente. De volgende drie pakhuizen zijn ouder. In de afgelopen decennia zijn ze aan elkaar gebouwd, en ze zijn thans als opslagruimte bij de gemeente Breukelen in gebruik.

Het laatste pakhuis, aan de Vecht gelegen, is het oudste. In de top van de voorgevel is een ster ingemetseld. Waarom ? Je denkt al gauw aan een Davidsster, en vraagt je af of hier soms ooit een synagoge gevestigd is geweest. Een foute veronderstelling, zoals later zal blijken. Verder staat er daar aan de Vecht nog een blok van twee 19de eeuwse herenhuizen.

De gemeente Breukelen heeft de pakhuizen destijds aangekocht van de heer A.M. Kasteleijn. Mogelijk heeft die naam iets met een vroegere brouwerij te maken, maar de heer Kasteleijn en zijn directe voorouders staan in de eerste plaats bekend als graanhandelaren.

Eerst dus de heer Kasteleijn maar eens om inlichtingen gevraagd, die mij een heel eind verder kon helpen en bovendien enige interessante bijzonderheden vertelde. De familie Kasteleijn is één van de oudste geslachten in Breukelen. Zijn voorouders waren Franse Hugenoten, die de naam Chatelain droegen. Zij vluchtten, zoals zovele Hugenoten, na de herroeping van het Edict van Nantes naar Amsterdam. Daar vestigden zij zich in een nieuwe wijk, die de naam "le Jardin" (de tuin) kreeg. In de volksmond werd dit al gauw "de Jordaan", en de familienaam Chatelain werd Kasteleijn. De familie Kasteleijn vestigde zich aan het eind van de

17de eeuw in Breukelen.

De heer Kasteleijn kon mij ook vertellen dat de brouwerij niet in de pakhuizen gevestigd is geweest, maar in een afzonderlijk gebouw, dat stond op de plaats waar nu de 19de eeuwse herenhuizen staan.

Geschiedenis van de Brouwerij

Het is nu misschien goed om de geschiedenis van de Brouwerij eerst van de andere kant te benaderen.

De hoek grond waarop één en ander stond ligt binnen de grenzen van de Dannegracht in het noorden, de Vecht in het oosten, de buitenplaats die nu Boom en Bosch heet in het zuiden en de Dannestraat in het westen.

Ter gelegenheid van de voltooiing van de restauratie van het als gemeentehuis van Breukelen in gebruik zijnde huis Boom en Bosch is een boekje uitgegeven over de geschiedenis van het huis en zijn eigenaren[1]. Daarin is te lezen dat het huis in 1675 is gebouwd. Uit stukken, onder andere koopakten, welke berusten bij het Rijksarchief, blijkt, dat het terrein van de hofstede welke in 1680 door Engel baron de Ruyter werd gekocht (nu Boom en Bosch) aan de noordzijde werd begrensd door grond die als moes- en kruidentuin in gebruik was en voorts door "de grond van Van der Horst, waarop een brouwerij staat".[1]

Het huis Vecht en Dam

Op de bekende kaart van Bernard de Roij (Gront-Caerte van het dorp Breukelen uit 1681), die hier nog eens wordt afgedrukt (Afbeelding 1), is onderaan links langs de Vecht een plattegrond van het huis Boom en Bosch te zien. Daarnaast, aan het einde van een gestippelde toegangsweg vanaf de Dannestraat (nu Brouwerij geheten) twee wat kleinere blokjes, die de plattegronden aangeven van wat eens de brouwerij was, en tenslotte, tegen de Dannegracht aan, een wat groter blokje, dat niet anders kan zijn dan het huis Vecht en Dam. Het leuke is, dat op de lijst van eigenaren die bij deze grondkaart behoort, als eigenaar van Vecht en Dam staat aangegeven: de Brouwer tot Breukelen. Het is geen gewaagde stelling om hieruit te concluderen dat daarmee niet de naam van de eigenaar, maar diens beroep is bedoeld. Daarmee was hij ter plaatse bekend. Als dat zo is, dan kunnen ook voorgaande en volgende eigenaren van Vecht en Dam eigenaren van de brouwerij zijn geweest. Dat klopt wel, want zoals al vermeld grensde Boom en Bosch aan de grond van Van der Horst, waarop een brouwerij stond. In het boek "Plaatsen aan de Vecht en de Angstel" staan alle bekende eigenaren van Vecht en Dam vermeld.[2] Van 1655 tot 1675 was dat Jan Jacobsen van der Horst, die opgevolgd werd door Jan Gijsen Kaan. Dat lijkt dan "de brouwer tot Breukelen" van de kaart uit 1681 zijn geweest.

Niet alle eigenaren van Vecht en Dam waren bierbrouwers. In bovengenoemd boek staat als eigenaar van 1644 - 1655: C. Marcenier; dan volgt J.J. van der Horst, en vervolgens Jan Gijsen Kaan van 1675 - 1682.

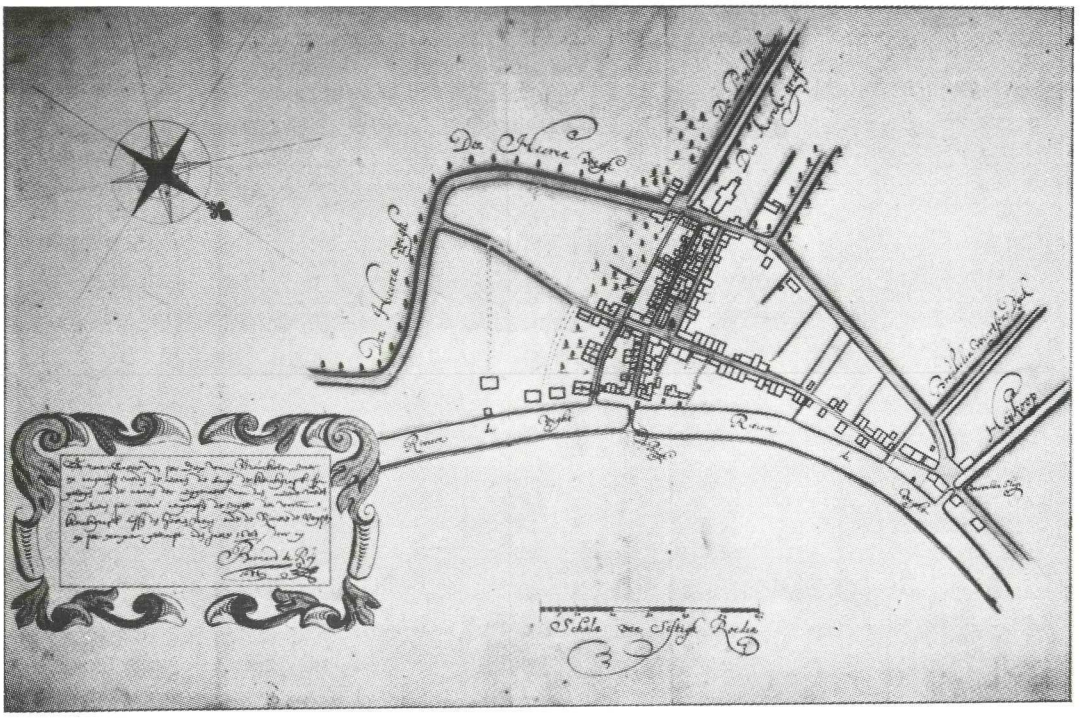

Afb. 1. Gront-Caerte van het dorp Breukelen, door Bernard de Roij, 1681.

Daarna de kinderen Johan van der Voort van 1682 - 1684, Jan van der Voort van 1685 - 1686 en de erven Jan van der Voort van 1686 - 1725.

De heer R.W.C. Molenkamp, de huidige eigenaar van Vecht en Dam, wist mij te vertellen dat aanvankelijk het gehele hier beschreven gebied (het terrein dat met de brouwerij samenhing) in één hand is geweest en wel in die van de eigenaar van Vecht en Dam. De erven Van der Voort waren vier of vijf dochters. Toen deze erfenis werd gedeeld is ook het eigendom van het terrein tussen Dannegracht en Boom en Bosch aan vier verschillende eigenaren gekomen. Waarschijnlijk bezat dus Johanna van der Voort, die van 1726 - 1736 eigenaresse van Vecht en Dam was, niet de brouwerij. In 1748 verkocht Adrian van de Cruys, een zoon van Johanna van der Voort, Vecht en Dam aan Joan Stoerak. Rond 1750 was opnieuw een Jan Jakobsen van der Horst brouwer te Breukelen.[3] Hij was echter geen eigenaar van Vecht en Dam.

Het Rampjaar 1672

Al deze jaartallen liggen na 1672. Dat is het beruchte jaar waarin de Franse troepen ons land binnentrokken. In die oorlog zijn heel veel nog bestaande middeleeuwse kastelen verwoest. Het gebruik van het buskruit was blijkbaar zo ver geperfectioneerd, dat dit niet alleen werd gebruikt om stenen of loden kogels weg te schieten, maar vooral om gebouwen op te blazen. In heel Nederland vindt u de sporen van deze oorlog; om dicht bij huis te blijven: de kastelen Nijenrode, Gunterstein, Ruwiel en Ter Aa

moesten het ook ontgelden. In het dorp Breukelen werden door de Fransen tevens ongeveer 100 huizen opgeblazen om een goed schootsveld te verkrijgen voor de aan weerszijden van de Vecht opgeworpen schansen. Vandaar dat er maar enkele gebouwen in Breukelen van oudere datum zijn dan 1672.

Maar in 1681 blijkt het dorp er weer te staan, vrijwel volgens het oude grondpatroon. Er moet dus na het vertrek van de Fransen een enorme bouwactiviteit zijn ontwikkeld. Van de opgeblazen huizen zullen wel fundamenten en muurresten zijn blijven staan, hetgeen de herbouw in de oude vorm zal hebben bevorderd.

De bierbrouwerij

Er bestaat een tekening van het oude dorp Breukelen in 1660 (zie Afbeelding 2). Links ziet u eerst een gedeelte van de tuin van Boom en Bosch en vervolgens enige trapgevels: de brouwerij. Let u ook eens op het toestel aan de waterkant. Ook op een andere tekening (Afbeelding 3), uit ca. 1770, staat een soortgelijke brouwerij afgebeeld, met eveneens een dergelijk toestel.

Het zou interessant zijn te weten wanneer de brouwerij nu eigenlijk is gebouwd. Er zijn hierover wel enige hypothesen op te bouwen.

Bier is bijna zo oud als de wereld. Overal waar koren verbouwd werd,

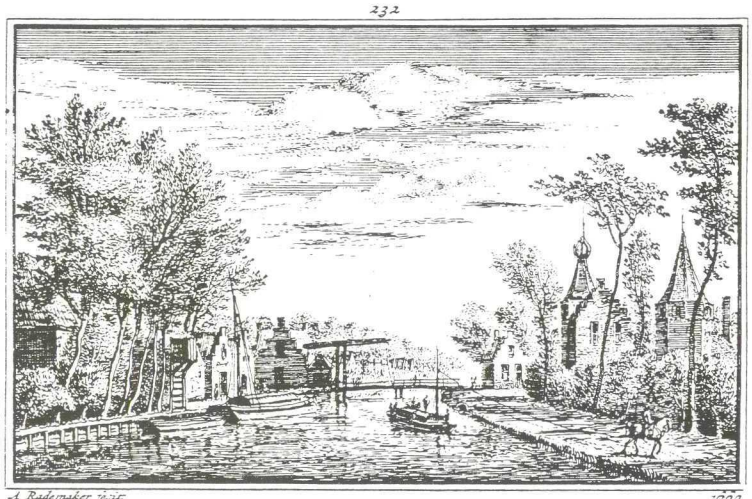

De BREUKELSE-BRUG en OUT GUNTERSTEIN

CCXXXII.

De BREUKELERBRUGH over den Vechtſtroom met het Oude Riddermatige huis Gunterſtein, zynde wel eer bewoont geweeſt door den Heer Joan van Oldenbarnevelt, deeze Afbeelding is getekent in 't Jaer 1660.

Afb. 2. De Breukelse-Brug en Out Gunterstein, door A. Rademaker, uit 1660.

Afb. 3. Tekening van de brouwerij van de Vechtzijde gezien, omstreeks 1770. Origineel in het Rijksarchief te Utrecht.

werd er al spoedig een gistend brouwsel van gekookt. Vooral gerst leende zich daarvoor goed. Bier was de enige volksdrank in de vroege en latere Middeleeuwen. Er was natuurlijk wel water, maar dat kon alleen maar rivierwater of regenwater zijn, waarvan al vroeg duidelijk was, dat dit de verspreider van veel ernstige ziekten was. Iedere huisvrouw brouwde bier. Daartoe werd het water gekookt hetgeen veel bacillen doodde, maar dat gebeurde ook door de door gisting ontstane alcohol.

Rond 1500 werd het bierbrouwen gereglementeerd en ging het brouwen plaatsvinden in aparte brouwerijen. De meeste brouwerijen zijn in de 16de eeuw onstaan, en de kwaliteit van het bier verbeterde sterk. Ook de huidige brouwerij Heineken gaat terug tot op die tijd, en wel op de in 1592 in Amsterdam begonnen brouwerij Den Hoyberch.[4] Elke stad had spoedig zijn eigen brouwerij, maar kleine dorpen zoals Breukelen in de regel niet. Het stichten van een brouwerij was natuurlijk sterk afhankelijk van het aantal inwoners van een plaats. De eerste brouwerijen zullen wel in de steden van de grond zijn gekomen; het is niet logisch dat er in Breukelen eerder een brouwerij zou zijn geweest dan in Amsterdam. De start van de Breukelense brouwerij zal dus vermoedelijk na 1600 zijn te plaatsen. Misschien (maar dat is pure veronderstelling) moeten we daaraan de bouw van het huis Vecht en Dam verbinden, waarvan de vroegste historie nog in nevelen gehuld is. De eerste bekende eigenaar was, zoals reeds vermeld, C. Marcenier in 1644.

Van belang voor de datering is ook de toestand van het water dat voor het bierbrouwen werd gebruikt. Dat was dus gewoon water uit rivier en plas. Maar bij gebrek aan riolering werd - ook toen al ! - het oppervlaktewater in Amsterdam in de 16de eeuw sterk verontreinigd. Bekend is dat in 1507 enige ingezetenen van Amsterdam werden beboet omdat zij "private" in de gracht hadden gegooid. In 1530 lieten de Amsterdamse brouwers speciale waterschuiten varen die het schone water buiten Amsterdam, steeds verder de rivieren op, moesten halen. In 1531 werd de brug in Abcoude verbreed om de waterschuiten te kunnen laten passeren. In 1651 werd een speciaal waterschip gebouwd dat ook in de wintermaanden kon varen: het was als ijsbreker gebouwd door een tiental Amsterdamse brouwers. Deze ijsbrekers voeren tot ongeveer 1786. Daarna werd het waterhalen nog uitgebreider georganiseerd.[5]

De waterschepen moesten steeds verder de rivieren (Amstel en Vecht) op om helder water te kunnen laden, hetgeen natuurlijk een kostbare zaak was. Wat is er dan mooier dan in Breukelen aan de Vecht een brouwerij te bouwen, waar het heldere water voor het opscheppen is ? Op een tekening van Dirk Verrijk (1734 - 1786) is de brouwerij duidelijk te zien (Afbeelding 4). Op deze tekening is ook het eerder genoemde houten toestel aan de Vechtoever beter zichtbaar, dat nu, mede vanwege de buisleiding naar het brouwerijgebouw, duidelijk als een pomp op de Vecht is te herkennen.

De brouwerij zal dus in gebruik zijn geweest vanaf de eerste helft van de 17de eeuw met een onderbreking in de jaren rond 1672. Toen zal de brouwerij wel hetzelfde lot als de omringende bebouwing hebben ondergaan. Maar hij werd weer opgebouwd.

Van het wel en wee van de brouwerij is ons verder niet veel bekend. De brouwerij wordt genoemd in twee historische boekjes. In "Kabinet van Nederlandsche en Kleefsche Oudheden" staat in een beschrijving van het dorp Breukelen[6] dat "dit vermaarde Dorp is geleegen in het Neder-Sticht van Utrecht, aan de rechter-zyde van de Vecht, tusschen Maarssen en Loenen. Het zelve is zeer aanzienlyk, hebbende verscheide Straaten, veele Winkels van allerley Neeringen, en een Brouwerije, niet anders als of het een kleyne Stad was." Dat was omstreeks 1725.

Ook in het boekje "De Tegenwoordige Staat van Utrecht" (1772)[7] wordt van Breukelen vermeld dat "het een vry groot en aanzienlijk dorp is, met eenige straaten, eene brouwerije en veele winkelen voorzien". Hieruit blijkt wel, dat men de aanwezigheid van een brouwerij in een dorp van de grootte van Breukelen als iets bijzonders ziet. Het maakt ook duidelijk dat er maar één brouwerij is. Dit laatste is van belang omdat ik nog enige bierbrouwers op het spoor gekomen ben, die dus allen eigenaren van dezelfde brouwerij zijn geweest.

De brouwers

Van Leusen schreef over de schade welke de inwoners van Breukelen leden door de inkwartiering van de Pruisische troepen in 1787, en

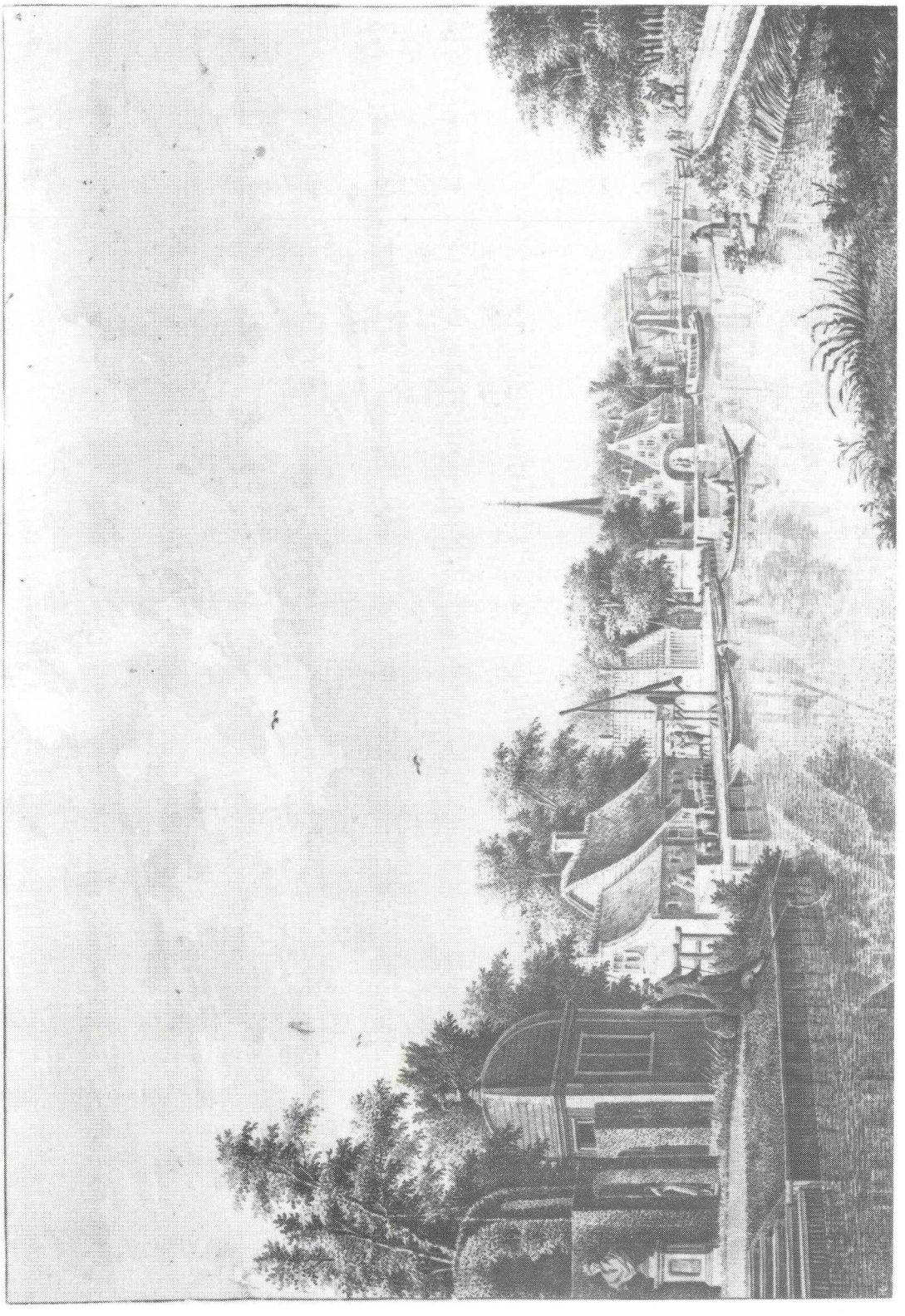

Afb. 4. Gezicht op het dorp Breukelen vanuit het zuiden met links de brouwerij en een tuinkoepel op de voorgrond. Gewassen tekening in oost-indische inkt, door Dirk Verrijk. Het jaar waarin deze tekening is gemaakt is niet bekend; vermoedelijk jaren zeventig van de 18de eeuw. Origineel in het Rijksarchief te Utrecht.

vermeldt ook de naam van de bierbrouwer Cors de Jong.[8] Zelf vond ik in de agenda van de in- en uitgaande brieven van het jaar 1829 in het archief van de gemeente Breukelen-Nijenrode[9] een brief over het bekeuren van de bierbrouwer J. Jarman, wiens knecht zonder patent (ventvergunning) bier met de bierwagen bij de burgers had thuisbezorgd (zie Afbeelding 5). Een schromelijke vergissing, deze bekeuring, vindt de controleur die hierover adviseerde, want Jarman zelf bleek wel een patent te hebben, hoewel hij persoonlijk nooit de bierwagen reed. Het patent had gewoon op naam van de knecht moeten staan, afgezien van de vraag of een alhier gevestigde bierbrouwer wel een patent nodig heeft om zijn eigen bier bij de klanten thuis te bezorgen.

Deze Jarman komt ook voor in het dan beschikbare kadaster[10] als eigenaar van de brouwerij (1830). Hij verkoopt de brouwerij, geheel of gedeeltelijk, in 1841 aan Gerrit C. van Hattem, die de zaak in 1842 op zijn beurt verkoopt aan A.J. Wernink, bierbrouwer en azijnmaker. Door de splitsing van de kadastrale nummers is het moeilijk om precies na te gaan wat er steeds verkocht werd, alles of een gedeelte. Vervolgens werden nog vóór 1850 de gebroeders Kasteleijn eigenaren van de brouwerij.

Intussen heeft er in de bierwereld een stille revolutie plaatsgevonden. Er werd rond 1850 meer en meer Beiers bier ingevoerd. Dat bier werd bereid met hop en staat nu als pils (van Pilsener bier) bekend. Dat Beierse bier bleek lekkerder dan het vaderlandse nat en werd een enorme concurrent. Daarom gingen de meeste brouwerijen over op het produceren van dit lichte bier. Daarmee waren echter investeringen gemoeid, die vele kleine brouwerijen hun bestaan kostten.[11]

De gebroeders Kasteleijn namen Beierse bierbrouwers in dienst, die zorgden voor pils uit Breukelen. Dat ging goed totdat één van die bierbrouwers er met het bedrijfskapitaal vandoor ging, f. 30.000,-; voor die tijd een enorm bedrag.

De gebroeders Kasteleijn beëindigden tussen 1870 en 1875 de brouwerij en gingen door met de graanhandel. Het brouwerijgebouw werd afgebroken en het dubbele herenhuis, dat er nu nog staat, werd op die plaats gebouwd in 1879. Het pakhuis aan de Vecht, dat bij de brouwerij als gerstpakhuis in gebruik was, kon als zodanig bij de graanhandel dienst blijven doen. Tussen 1875 en 1890 werden de pakhuizen in hun huidige vorm gebouwd. De precieze data kunnen bij nadere studie wellicht worden achterhaald.

Kijkt u tot slot nog eens goed naar de foto van de kopergravure uit ca. 1770 (Afbeelding 4). Daarop is niet het eigenlijke brouwerijgebouw maar de gerstschuur te zien, met op alle ramen sterren, en één ster in de top van de voorgevel. De heer Kasteleijn kon mij de oplossing geven: het is geen Davidsster, want die heeft zes punten, en deze ster heeft een ander model met vijf punten. De brouwerij en het gehele perceel omliggende grond stond vroeger bekend als "de Vijfhoek". De ster met de vijf punten verwees naar de naam van de brouwerij !

De Ondergeteekende Controleur gelezen hebbende de hier bygaande rekeste van J.H. Jarman bier brouwer te Breukelen.

is van meening

Dat er alle redenen bestaan om favorabel op dezelve te disponeeren dewyl uit alle omstandigheden ten duidelykste is gebleken dat de intentie van den Heer Jarman geweest is om door het nemen van Patent als Kramer, dewyl het nog zeer kwestieus zoude zijn of een bierbrouwer die zyne eigene bieren te huis brengt wel als zoodanig te beschouwen zij + volkomen aan de wet te voldoen, en dat het alleenlyk onkunde in dezelve is geweest dat hy dat Patent niet op de naam van deszelfs knegt maar op zich zelven heeft genomen, daar het tog bekend is den Heer Jarman nimmer in persoon de bierwagen rijd, dat hy nogtans hierdoor tegen te letter der wet gezondigd hebbende niet alleen bekeurd is geworden maar ook by het voldoen der boete is genoodzaakt geweest volgens de wet een Patent op de naam van zynen knegt te nemen dat hy dus nu een dubbeld patentregt voor dezelfde zaak heeft moeten betalen hetgeen zeer zeker de intentie van den Wetgever niet zal geweest zijn.

Waarom de Controleur adviseert tot de terug gaven aan den Heer Jarman van f 4-73 zynde het bedrag van het Patentregt ten zyne namen abusivelyk gesteld.

de Controleur
[signature]

Afb. 5. Brief uit 1829 over het bekeuren van de bierbrouwer J. Jarman.

Veel dank ben ik verschuldigd aan de heren A.M. Kasteleijn en R.W.C. Molenkamp, die nuttige inlichtingen verstrekten, en aan de heer J. van Muiswinkel, die me enige mooie illustraties verschafte.

Noten

1 M.A. Prins-Schimmel. 1984. Boom en Bosch, De geschiedenis van het huis en zijn eigenaren. Gemeentebestuur van Breukelen, Breukelen, 32 blz.; zie in het bijzonder blz. 7.
2 E. Munnig Schmidt en A.J.A.M. Lisman, 1985. Plaatsen aan de Vecht en de Angstel. Canaletto, Alphen aan den Rijn/Oudheidkundig Genootschap Niftarlake, gewijzigde en aangevulde uitgave, blz. 237.
3 Hij wordt als zodanig genoemd in de "Uitzettingen van de belastingen op de consumpties, 1749-1805". Oud Archief Breukelen-Nijenrode, inv. nr. 44-46 (Gemeentehuis te Breukelen).
4 O. Holzhaus en L. van Noppen, 1984. Bier. Michon, Bussum.
5 N. de Roever, 1889. Uit onze Oude Amstelstad. Schetsen en Tafereelen betreffende de Geschiedenis der Veste, het Leven en de Zeden harer Vroegere Bewoners. Uitgeverij Minerva, Amsterdam, blz. 46-57.
6 Smidt's Kabinet van Nederlandsche en Kleefsche Oudheden, deel 5. Amsterdam, 1725.
7 Anoniem, 1772. Hedendaagsche Historie, of Tegenwoordige Staat van Alle Volken, deel 22. Vervolgende den Tegenwoordigen Staat der Vereenigde Nederlanden, en vervattende in 't byzonder dien van Utrecht, met Landkaarten, en Printverbeeldingen versierd. Band 12 Vervolgende de Beschryving van de Provincie van Utrecht. Wed. Isaak Tirion, Amsterdam.
8 H.J. van Leusen, 1986. De schade, door Pruisische troepen in 1787 in Breukelen aangericht. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 1, nummer 3, blz. 100-103.
9 Agenda van in- en uitgaande brieven gemeente Breukelen-Nijenrode, 1829. Gemeente-archief Breukelen-Nijenrode (Gemeentehuis te Breukelen).
10 Kadaster C.22 Breukelen-Nijenrode.
11 J. de Rek, 1978. Koningen, Kabinetten en Klompenvolk. Bosch & Keuning, Baarn, blz. 81.

Uit oude raadsnotulen

1. Raadsleden van 1878 willen zelf ook een krant lezen

"Door eenige leden wordt de wensch geuit zich nog een tweede exemplaar van de Utrechtsche Courant aan te schaffen, voor de raadsleden die aan de Vechtkant wonen. De Voorzitter geeft, alvorens hiertoe over te gaan, in overweging zich dienaangaande met den brievengaarder, den heer J.W. de Bruijn te verstaan en hem te verzoeken daags na de lezing een exemplaar voor genoemde heeren disponibel te stellen.

Conform besloten."

Uit. Notulen van de vergadering van de gemeenteraad van Breukelen-St. Pieters van 27 februari 1878.
[Het eerste exemplaar van de krant was ten behoeve van de burgemeester, die tevens de gemeentesecretaris was.]

A.A.M.